

MIÉRT KELLENÉK POLIBLOGOK?

AZ INTERNETES NAPLÓ ÉS A POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓ HÁLÓZATELMÉLETI ÖSSZEFÜGGÉSEI

Kitta Gergely

(a Századvég Alapítvány tudományos munkatársa)

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány az USA-ban és Nyugat-Európában elterjedt politikai blogok politikai kommunikációban és politikai marketingben megfigyelhető szerepnövekedésére kísérel meg magyarázatot adni a hálózatelmélet szempontjainak vizsgálatán keresztül. A tanulmány másodlagos célkitűzése, hogy ismeretet terjesszen, egyben vitát generáljon az új internet-alapú politikai marketingeszközök hatékonyságával és használatuk szükségességével kapcsolatban.

A dolgozat a választókat összekapcsoló gyenge és erős kötések elemzésén, illetve a „kis világ” és a társadalmi híd koncepcióján keresztül veti össze a virtuális bloghálózat és a fizikai térben elhelyezkedő társadalmi hálózatok mobilizáló, aktivizáló képességeit. Az írás foglalkozik a bloghálózatok felépítésével, bővítésük technikai lehetőségeivel. A tanulmány kitér arra, hogy az összekapcsolt internetes naplók milyen minőségi változásokat hoznak a választók médián keresztüli elérésében, tájékoztatásában és involváltságuk megerősítésében. Ebben a vonatkozásban a tanulmány érinti a hosszúfarok-hatás, a hiperlokális, alternatív tartalomszolgáltatás, a peer to peer elv, az üzenet járványszerű terjesztésének kérdésköreit is. A tanulmány rávilágít arra, hogy a politikai blogok összekapcsolása lehetővé teszi a választók minden eddiginél hatékonyabb – akár személyre szabott – szegmértelését, és segít a kampányüzenetek precíz allokációjában. A tanulmány következtetése szerint a blogközösségek hozzájárulnak a különböző választói csoportok álláspontjainak ütköztetéséhez, a politikai választási kérdések racionális megvitatásához, összességében pedig a közéleti viták kultiválásához.

KULCSSZAVAK ■ hálózatelmélet ■ politikai kommunikáció ■ kampány
■ weblog ■ közösségi média

BEVEZETÉS

Ha nem is valamilyen ördögtől való dolog, de egyelőre olyan nehezen kanonizálható jelenség, amivel csak a múlt hóbortok vagy tiszavirág életű társadalmi divatok szintjén érdemes foglalkozni – ma ezt jelenti a politikatudomány számára a blog. A dolgozat ennek a formálható, de mindenképpen merev álláspontnak a felpuhítására törekszik, sőt ennek a célnak az elérésében olyan interdiszciplináris megközelítést alkalmaz, ami a bloghoz hasonlóan – néhány kivételtől eltérően (pl. Csizmadia, 2003; Angelusz–Tardos, 1988) – szintén nem

nyert teljes polgárjogot a magyar politikatudományban. A vállalkozás annyiban kockázatos, hogy az a politológia tradicionális magyarázataitól látszólag elrugaszkodott, de legalábbis nem megszokott szemlélet, a matematika és a közgazdaságtan eszközeivel egyaránt operáló, gyorsan fejlődő és folyamatosan érlelődő tudományterület: a *hálózatelmélet* szempontjain keresztül igyekszik szemügyre venni az internetes naplók politikai kommunikációban, kampányban és marketingben betöltött szerepének növekedését. A tanulmány célja elsősorban a blogok politikai kommunikációs jelentőségére való figyelemfelhívás, illetve az azzal kapcsolatos ismeretterjesztés.

A dolgozat közvetlen célkitűzése mellett ugyanakkor létezik egy közvetett és provokatívabb felvetés is, aminek tárgyalásához igyekszem fontos adalékokkal szolgálni. Az írás azzal kapcsolatban akar vitát generálni, hogy a hagyományos médiastruktúrában a választók közügyekbe való beleszólásának a joga, és az azok megvitatásában történő aktív és nyilvános részvétel lehetősége napjainkban minimálisra csökkent.¹ A tanulmányban kísérletet teszek annak megvilágítására, hogy egy olyan új internetes formanyelv, mint a blog segíthet a szavazók involváltságának keretfeltételeit megteremteni, és az állampolgárokat a közügyekkel kapcsolatos véleménynyilvánításra sarkallni. Nem a technokrata utópiákat akarom hitelesíteni, de egyetértek azokkal, akik szerint a blog – ha nem is képes a habermasi nyilvánosság megteremtésére – alulról építkező kezdeményezésként a közügyek nyilvános, konzultatív és deliberatív típusú lefolytatáshoz járul hozzá. A blog – a passzív befogadás erőltetése helyett – társadalmi részvételre sarkall (Rheinghold 1993; Kling, 1996; Blanchard–Horan, 1998: 293–307; Bakardijeva–Feenberg: 2002, 181–192). A politikai blogok hálózatát olyan dinamikus erőternek gondolom, ahol szélesedik a személyes kifejezés tere, megtörik az állampolgárok közéleti rejtettsége, és ami felülírja a politika- és kultúrafogyasztás individualizációs min-táit (Schuler 1996; Wellman–Guilia, 1999; Kline, 2005: 246; Blood, 2000: 30).

MÉG NÉHÁNY KIKÖTÉS

A téma specifikussága lehet, hogy megkívánná, terjedelmi okok azonban nem teszik lehetővé, hogy a dolgozatban a blogok definíciójával, műfaji sajátosságaival, illetve célcsoportjával részletesen foglalkozzam.² Hasonló magyarázata van annak is, hogy a dolgozat miért nem tér ki az online kommunikáció olyan „hagyományosabb” formáira, mint a chat, a vitaforum vagy a honlap. Fontos megjegyezni, hogy a következő oldalakon a politikai blogok, más néven *poliblogok*³ vizsgálatára összpontosítok. Ebbe a kategóriába sorolom azokat az internetes naplókat, amelyek képi vagy verbális politikai tartalmat hordoznak, és/vagy politikai természetű motivációk, vélemények, választói attitűdök hártozzák meg a rajtuk terjesztett üzeneteket.

Szintén fontos tisztázni, hogy a blogok esetében milyen értelemben beszélhetünk hálózatról. A *hipertextualitás*, ami a világháló általános technológiai jellemzője, a blogkommunikációt hatványozottan jellemzi. Ennek magyarázata, hogy az internetes naplók egymáshoz kötöttségének egyszerre több forrása ismert. A blogok kapcsolódhatnak egymáshoz:

- 1) az úgynevezett *blogroll*okon keresztül. A blognak ez a része összesíti a hasonló, gyakran szemlézett vagy ajánlott blogok listáját;
- 2) a blogok készítőjének (*blogger*) aktuális napi bejegyzéseiben megjelenített hivatkozásokon keresztül;
- 3) a kommentálók megjegyzéseiben, véleményében megjelölt URL-címek segítségével.

A kapcsolódás módjainak sokrétűsége folytán a hálózatba rendezettség a blogok sajátosságává vált. A kutatások szerint a bloggerek mindössze 3 százaléka nem tünteti fel több másik blog elérhetőségét netnaplójában (Adar–Adamic, é. n.). A sűrűn szövött kapcsolati szisztéma eredménye a matematikában tranzitivitásnak, a blogok világában reciprocitásnak hívott jelenség. Eszerint, ha *A* blog kapcsolódik *B* bloghoz, és *B* internetes napló összeköttetésben van *C* webloggal, akkor valószínű (15-20%), hogy *A* blognak *C* bloggal is lesz kapcsolata (uo.).

A blogkutatók arra figyelmeztetnek, hogy a világ különböző társadalmi és gazdasági adottságokkal rendelkező részein az internetkommunikációs technikák penetrációja, s így politikai kommunikációs értelemben vett befolyásolási képessége igen eltérő lehet. Nem kétséges, hogy a választók közötti technológiai ismereti egyenlőtlenség, amit a szakirodalom előszeretettel *digitális írástudatlanságnak* és *digitális szakadéknak* nevez (pl. Davis, 1999: 179–182; Homoki, 2002: 79–101; Angelusz–Tardos, 2005: 3–24), hazánkban is tetten érhető. Mindezek mellett világosan látszik, hogy a háztartások internettel való ellátottságát és az internetes műfajok használoinak számát mutató adatok növekvő tendenciát írnak le. Ezt a két egymással ellentétes tényezőt figyelembe véve levonhatjuk azt a következtetést: ma Magyarországon a blogok formanyelvi előnye és kommunikációs jelentősége ugyanabban rejlik, mint ami a műfaj erőtlenségében tetten érhető. Vagyis, mivel a magyar netnaplók kampánykommunikációban történő alkalmazása ma még nagyon kezdetleges, ezért szinte borítékolható, hogy egyben szükségszerűen robbanásszerű fejlődés előtt is áll.

TÁRSADALMI HÁLÓZATOK ÉS POLIBLOGOK

A „milyen kicsi a világ” kezdetű felkiáltások távolról sem csupán szimbolikus értelemben igazak, a hálózati kapcsolatokat tekintve a világ valójában kisebb, mint azt gondolnánk. A társadalmi összefüggések rejtett hálózatára többek között Erdős Pál és Rényi Alfréd véletlenszerű gráfokkal foglalkozó tanulmányai

világítottak rá az 1960-as években. A magyar tudósok bebizonyították, hogy egy hálózat csomópontjait összekötő összes lehetséges kapcsolat számához képest már elenyésző mennyiségű összekötés kiépítése is elég ahhoz, hogy a network tagjai egymással közvetett kontaktusban legyenek. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy egy háromszáz pontból álló hálózat maximálisan létező 50 ezer kapcsolatának például két százaléka is elegendő ahhoz, hogy a rendszer bármely csomópontja összeköttetésben legyen a többi kétszázkilencvenkilencel. Erdőséknek köszönhetően kiderült az is, hogy ennek a szabályszerűségnek az analógiájára épülnek fel társadalmi, kapcsolati hálózataink is. Mindössze hat „kézfogáson keresztül” a föld 6,5 milliárd lakosának bármely két tagja között közvetett ismertségi viszony fedezhető fel.⁴

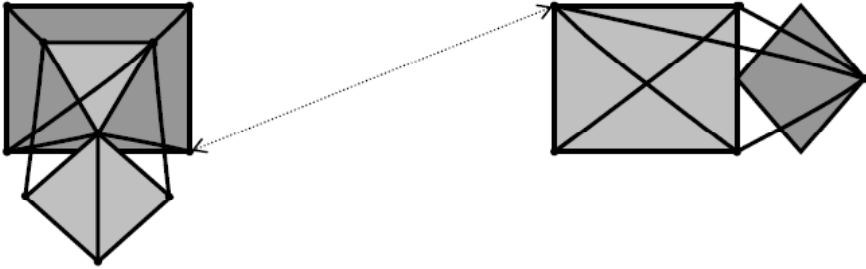
Ha a választók úgy is ismerik egymást, és közvetett kapcsolatban állnak egymással, akár azt is gondolhatnánk, hogy egy politikai üzenet terjesztéséhez, a szavazók sokaságának eléréséhez elméletileg nincs is szükség közvetítő eszközökre. Ez a felvetés persze nem felel meg a valóságnak.

Szellemi kapacitásunk végeessége miatt ugyanis egyszerűen képtelenek vagyunk szerteágazó kapcsolataink működtetésére. Mivel kapcsolati rendszerünknek már a teljes körű feltérképezése is meghaladja erőnket, társas viszonyaink közül csak az úgynevezett *primer köröket*, vagy más néven, *erős kötések*et gondoljuk nagy buzgalommal. Ebbe az egyén által még folyamatosan megfigyelhető csoportba tartoznak például a közvetlen munkatársak, barátok, rokonok, mindazok, akikkel sok időt töltünk vagy akikkel vérségi szálak fűznek.

Kapcsolataink másik, úgynevezett *gyenge kötések*et adó szintjét (pl. futó ismeretségeinket) azonban szükségszerűen szem elől tévesztjük. Sokszor már maguknak az erős kötéseknek a fenntartása is kitölti szabadidőnket, így az erős kötések keretein belül áramló és ott reprodukált közéleti információ bizonyos határok között marad, tulajdonképpen megreked az egyén politikai gondolkodását befolyásoló tradicionális és közvetlen szocializációs térben (család, iskola, munkahely stb.).

Ezt a beszűkült mikrokörnyezetet képes ellensúlyozni a laza kapcsolatokon, gyenge társadalmi kötésekön keresztül szerveződő politikaiblog-hálózat. A polibloghálózat kiszélesíti a vitában részt vevő szavazók körét, új szempontokkal, csoportálláspontokkal gazdagítja az aktív véleménycserére irányuló diskurzív tevékenységet. Buchanan (2003: 43) szerint a blogok olyan kapcsolatot építenek ki az emberek között, amit korábban Granovetter (1988) a gyenge kötések kapcsán a 'társadalmi híd' fogalmával jellemezett. A 'társadalmi híd' megnevezés olyan értékes kapcsolatot jelent, amely döntő jelentőségű a szociális értelemben egymástól elkülönülő közösségek, csoportok összeköttetésének megteremtésében, így a választók széles tömegeinek elérésében is.

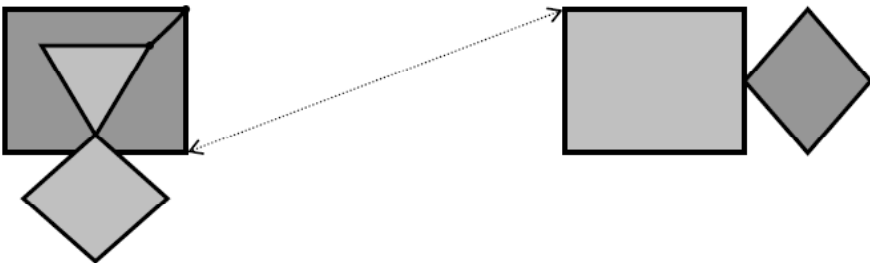
1. ábra. Gyenge és erős kötések egy kapcsolati hálózatban (a szerző illusztrációja)

A fenti ábrán két választói kisközösséget látunk. A két csoport tagjait a szürke alakzatok csúcspontjai, míg a közöttük lévő kapcsolatot az azokat összekötő vastag vonalak jelzik. A két alakzathalmaz vastagított élei a csoporton belüli erős kötéseket jelzik, míg a pontozott szakasz a két kisközösség közötti gyenge kötést szimbolizálja. A gyenge kötés, mely esetünkben egy poliblog, biztosítja a két véleményközösség közötti interakciót, és áthidalja a két csoport közötti szociális értelemben vett távolságot. A politikai netnapló nagy szerepet játszhat abban, hogy a választói kisközösségek információkat, tapasztalatokat osszának meg egymással, és fórumot nyerjenek álláspontjaik ütköztetésére vagy összehangolására.

A kampányüzenet minél szélesebb körben való terjesztésében nem az erős, hanem a gyenge kötések játsszák a főszerepet. A következő ábrán látható, hogy a gyenge kötéssel összekötött hálózatban adott információ még azután is eljut mindenkire, hogy az erős kötéseket jelentős részét töröltük. Ha viszont a poliblogot iktatjuk ki, a hálózat értéke azonnal és drasztikusan csökken, a rendszer két külön csoportra esik szét, a társadalmi híd összeomlik, emiatt a terjeszteni kívánt üzenet nem jut el mindenkire.

2. ábra. Erős kötések felbomlása a hálózati érték stabilitása mellett (a szerző illusztrációja)

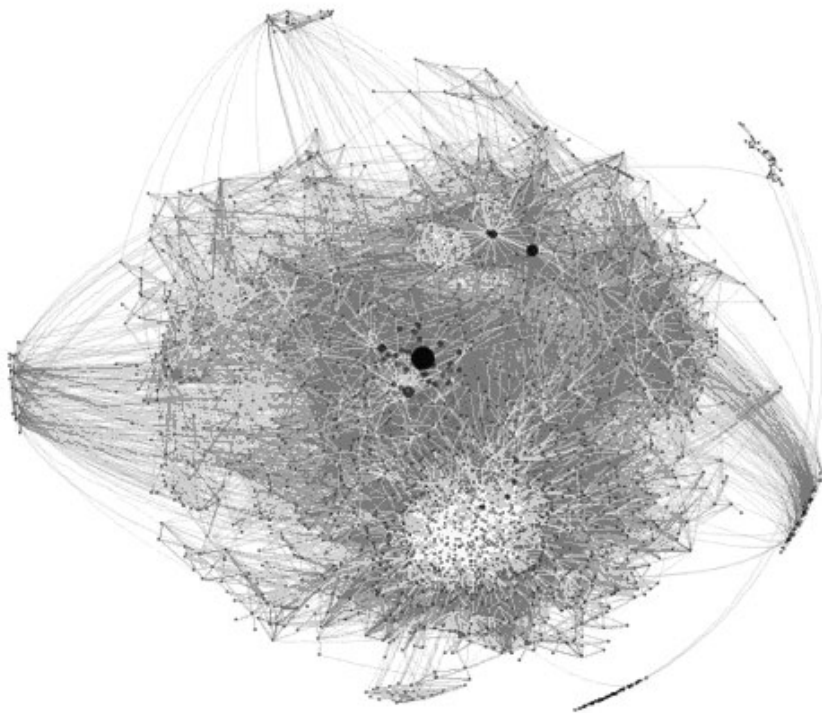
A szellemi kapacitással kapcsolatos tényezőkön túl, az Erdősék által leírt össztársadalmi hálózat politikai kiaknázását komoly *technikai és fizikai* akadályok is ellehetetlenítik. Nem számít, hogy a választók pusztán pár kézfogásnyira vannak egymástól. Még ha ki is lehetne deríteni, hogy egy párt szavazójától milyen kapcsolati láncon keresztül juthatunk el egy másik választóhoz, a köztük lévő földrajzi távolság, valamint a kapcsolat fenntartásának magas költségei gyorsan megbontanák a működtetni kívánt relációkat. Hiába ismer ugyanis egy budapesti bróker egy debreceni bolti eladót egy miskolci tanáron keresztül, a köztük lévő tranzakcionális kapcsolat állandó karbantartása csaknem lehetetlen volna.

A hálózatba szerveződő poliblogok azonban ennek a problémának a megoldásában is segítenek. A blogoszféra csomópontjai közötti tranzakcionális viszony egyszerű, könnyen nyomon követhető, bármikor átalakítható, költségkímélő, így összességében rendkívül hatékony. Igaza van Papacharissinak (2002, 9–27), amikor azt állítja: noha az internet nem feleltethető meg teljesen annak a nyilvános térnek, amit Habermas a közügyek racionális megvitatásának optimális színtereként képzel el, a blogok hipertextualitásból adódó láncolata, illetve a földrajzi határok elmosódása kiszélesítik a politikai diskurzus résztvevőinek számát a virtuális térben. A blogokon keresztül a politika pedig új elérési utakat talál magának a választói kisközösségek elérésében.

A POLIBLOGHÁLÓZAT HIBATŰRÉSE ÉS SEBEZHETŐSÉGE

A választói közösségek nemcsak a kötések, hanem a hálózati csomópontok minősége alapján is megvizsgálhatók. A *politikai blogoszféra* a skálafüggetlen hálók mintájára terjeszkedik, azaz kapcsolódásukkor a blogok előnyben részesítik a többkapcsolatú csomópontokat. A növekedésnek és a *preferenciális* kapcsolódásnak köszönhetően kialakul néhány nagyszámú kapcsolattal rendelkező *középpont* vagy *központ* (Barabási, 2003). A politikai netnaplók világában egy ilyen sokkapcsolatos, angolszász terminológiával *hub*nak nevezett *központ* például az Instapundit.com vagy a DailyKos.com.⁵

3. ábra. A blogoszféra egyszerűsített, topologikus képe (hyperbolikus beállítás)

Forrás: <http://datamining.typepad.com/gallery/blog-map-gallery.html>⁶

A bloghuboknak a hálózati stabilitás és rendelkezésre állás fenntartásában van kulcsszerepe. A blogoszférára jellemző skálafüggetlenség előnye, hogy a hálózat összetettsége és sokrétősége folytán az esetleges lokális hibák nem okozzák a globális rendszer funkcióvesztését. A kapcsolatok *redundanciájának*, a hálózat *robosztusságának* köszönhetően, akkor sem szűnik meg a kapcsolat a bloghálózaton belül, ha az internetező számára egy vagy akár több internetes napló egyszerre válik elérhetetlenné. A kutatások bebizonyították, hogy a nagy skálafüggetlen hálózatok komplexitásának eredményeként a csomópontok még akkor is tudnak kommunikálni egymással, ha azok 80 százalékát előzőleg eltávolították (Barabási, 2006: 1298). Ennek a tulajdonságnak a politikai kommunikációra nézve az a haszna, hogy a jól szervezett és nagyszámú politikai blogközösség folyamatosan tudja biztosítani egy adott üzenet áramlását és felszínen tartását. Valamint, hogy az online választói közösség tagjai közötti

kapcsolat még akkor sem szakad meg, ha a virtuális hálózat egyszerre több komponense nem a rendeltetésének megfelelően működik, például a bloggerek nem frissítik netnaplójukat.

A politikai blogok skálafüggetlen hálózatba fűzőtségének ugyanakkor van egy másik, első látásra kedvezőtlen, hosszabb távon mégis előnyös sajátossága. A politikai bloghálózat – magas hibatűrése ellenére – rendkívül sebezhető. A nagyobb politikai hubok eltávolítása gyökeresen megváltoztatja a hálózat átmérőjét⁷ és az üzenet célba juttatásának esélyeit. Ha egy hálózatból elveszünk a középpontok 5 százalékát – kezdve a legnagyobbakkal –, a network átmérője duplájára növekszik.

Kérdés persze, hogy van-e értelme támadást intézni egy politikai bloghálózat zászlóshajói ellen, hiszen egy ilyen lépés könnyen politikai botrányba fulladhat, így az akció kockázatos, kimenetele pedig kétségessé válhat. A sebezhetőség inkább más rendszerek, például a nemzeti telekommunikációs hálózatok védelme kapcsán lehet kulcskérdés. Az itt tárgyalt kampánykommunikáció témakörén belül a sebezhetőség kérdése a politikai üzenet *járványszerű* elterjesztésében nyerhet új értelmet.

Mivel a középpontokból nagyszámú kapcsolat indul ki, és azok közvetve vagy közvetlenül más politikai bloghubokhoz is kapcsolódnak, a politikai üzenet pillanatok alatt átjárja a teljes hálózatot. Minél nagyobb a poliblogok száma és a benne lévő hubok aránya, annál valószínűbb, hogy egy hírt a hálózat csomópontjai felkapnak, és villámcsapásszerűen, egyik pillanatról a másikra „megfertőzik” vele a rendszert. A politikai bloghálózaton belüli fertőzéseffektus olyan gyors és átütő erejű lehet, hogy annak még az először immúnisnak hitt csomópontok is pillanatok alatt „áldozatul eshetnek”. Az epidemikus modellen alapuló politikai marketingtechnikák lehetővé teszik, hogy a virtuális térben még a kisebb hírértékű információk is gyorsan eljussanak a kiszemelt választói célcsoporthoz (Gladwell, 2000).

PARETO-ELOSZLÁS, HOSSZÚFAROK-HATÁS ÉS BLOGKOMMUNIKÁCIÓ

A preferenciális hálózatbővülési séma és a politikai hubok kapcsán megfigyelhettük, hogy a blogoszférában kisebb és nagyobb csomópontok egyaránt vannak. Emellett körvonalazódott az is, hogy a blogközpontoknak jóval több kapcsolatot sikerül maguk köré gyűjteniük, mint a kisebb csomópontoknak. Clay Shirky (2003) vizsgálatai pontos adatokkal is szolgáltak az erőviszonyok ilyen irányú eltolódásának a feltérképezéséhez. Az internetkutató még 2003-ban a 433 legnagyobb amerikai blog kapcsolati rendszerét vette nagyító alá. Shirky megállapította, hogy a két legnagyobb internetes naplóhoz érkező linkek az összes blogra mutató internetes címnek mintegy 5 százalékát teszik ki. Ugyanakkor azt is észrevette, hogy a sorban az első 12 legnagyobb blog-

középpont az összes link 20 százalékát, az első 50 hub pedig azok 50 százalékát tudhatja magáénak.

Ez az előre megjósolható egyenlőtlenség a minket körülvevő világ számos területén megjelenik, amit a tudomány Pareto-eloszlásnak, 80/20-as szabálynak, fokeloszlásnak, „a győztes mindent visz” effektusnak – és még számos módon – nevez. A soknevű statisztikai fogalom egyetlen előre kalkulálható jelenséget ír le, leegyszerűsítve azt, hogy egy extrém paraméterekkel rendelkező entitás létezése kisebb valószínűséggel bír, mint egy átlagosé. A politikai kommunikáció szempontjából a Pareto-eloszlásnak abban van jelentősége, hogy rávilágít a pártok médiaköltéseinek hagyományos, de újrágondolásra érdemes gyakorlatára.

4. ábra. Pareto-eloszlást ábrázoló függvény

y

x

(A szerző illusztrációja)

Ma a pártok kiválasztják az átlagostól eltérő, magas példányszámú, nézettségű, hallgatottságú mainstream orgánumokat, és miután szert tettek a számukra lehető legnagyobb választói lefedettséget biztosító médiafelületekre, azokon keresztül kezdik el sulykolni üzeneteiket. Az ilyen médiamix azonban több okból is problémás. Mindjárt az első gond, hogy a „sztárgánumok” (ezeket kivételes helyzetük miatt az ábrán csillaggal jelöltem) elérési potenciáljának megvásárlása a pártoktól jelentős *költségáldozatot* követel. Mivel minden párt igyekszik a nagymédián keresztül szót érteni választóival, a kereskedelmi médiacégek kényük-kedvük szerint verik fel hirdetési tarifáikat, így a kevésbé tőkeerős pártok eleve hátránnyal indulnak a választókért folytatott versenyben.

A politikus és közönsége közötti párbeszéd befolyásos médiaplatformokon

történi eredményes lefolytatásának másik kerékkötőjét a sztármédia *globalizált* narratívái jelentik. A magas reach és share mutatókkal büszkélkedő elektronikus és nyomtatott sajtótermékek fogyasztóit a széles tömegek biztosítják, emiatt a pártok képtelenek koncentráltan, precízen kommunikálni azokkal a választói csoportokkal, akikkel valójában szeretnének. Egy konkrét célcsoport megszólításakor a nagymédia esetében az elérési hibahatár óriási lehet.

A politikai blogok egymásba kapcsolt hálózata ebben a vonatkozásban is kreatív kitérés pontot jelenthet a pártok számára. Az üzenetek elhelyezésének jóval specifikusabb, úgynevezett *hiperlokális* módja a netnaplókön keresztüli kommunikáció. Ha egy poliblogokból álló alternatív médiahálózatot vetítünk a Pareto-görbére, és figyelembe vesszük, hogy a poliblogok ma Magyarországon az elsődleges tájékoztatási forrásokhoz képest jóval népszerűtlenebbek, akkor a network csomópontjait jelentő internetes naplókat a függvény x tengelyhez közel eső szakaszába kell berajzolnunk. Mivel blogok, a nagy médiavállalkozásokkal szemben, igen könnyen és olcsón indíthatók, valószínűsíthető, hogy azok, legalábbis mennyiségi tekintetben, előbb-utóbb nagyságrendekkel felül fogják múlni a sztárgánumokat. Ezt a megemelkedett médiaszámot a görbén az x tengely meghosszabbításával lehet érzékeltetni.

5. ábra. A hosszúfarok- (*long tail*) hatás

y

HOSSZÚ FAROK

FEJ

x

(A szerző illusztrációja)

A görbe x tengely menti hossza megnövekedik, hosszú „farka” lesz.⁸ A hosszú farokban helyet kapott blogok popularitása és kampányban való hasznosíthatósága külön-külön nem jelentős, együttesen, hálózatba kapcsoltan azonban jóval nagyobb kommunikációs értéket képviselnek, mint a görbe fejrészében található sztárgánumok. A blogok említett preferenciális növekedése egyzersmind elkerülhetetlenné teszi, hogy a hálózat egyes csomópontjai egyre népszerűbbé váljanak, és magukhoz vonzzák a linkek jelentős részét. Így nem ritka (az Egyesült Államokban), hogy egyes blogok, sajátos célcsoportjuk,

hangvétellük feladása mellett, a mainstream média szerves részévé válnak. Az egyes hubok, megdrágulása és fősodorhoz csatlakozása azonban nem változtat azon a tényen, hogy a poliblogok hálózata összességében hatékonyabbá teszi a politikai kommunikációt, amit a rendkívüli költséghatékonyság, valamint a politikai üzenetek hiperlokális formálhatósága, személyre szabhatósága teremt meg. A globális narratívák sutba dobása, az üzenetek precíz allokációja, a kereslet és kínálat hajszálpontos összehangolása a politikai kommunikációs piacon a sikeres politikacsinálás zálogát jelentik. Mint Kiss és Boda (2005: 31) fogalmaz: „A posztmodern kampányban a politikusok nem a tömegnek, »az átlagnak« beszélnek, hanem a marketing módszerei szerint megpróbálják szegmentálni a politikai piacot, és a különböző választói rétegekhez más-más kommunikációs csatornákon más-más üzeneteket eljuttatni [...], mindez egyrészt újra megnöveli valamelyest a »lokálitás«, a helyi kommunikáció jelentőségét, másrészt növekszik a választók aktivitása a kampányban való részvétel során.”

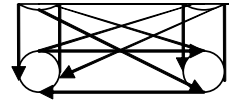
A POLIBLOGOK SZINERGIÁJA: REED ÉS MECALFE TÖRVÉNYE

A blogok folyamatos mennyiségi növekedését figyelve felmerülhet a kérdés, hogy a hálózatba kapcsolt netnaplók tömegei nem szipkásszák-e el egymás közönségét. A modern médiacsatákat látva azt gondolhatnánk, hogy a válasz csakis megerősítő lehet. Ez azonban közel sincs így. A polibloghálózat kommunikációs előnye, hogy a csomópontok számának emelkedésével együtt dinamikusan bővíthető a rendszerbe kerülő közönség nagysága, ezzel együtt pedig, a hálózat kommunikációs értéke. Hewitt (2005: 112) a szokatlan hatásmechanizmust konkrét esettel támasztja alá. Az ismert republikánuspartí publicista és blogszakértő az amerikai elnökválasztás közepén saját blogot indított, aminek a „miért szavazzunk George Bushra, és mi a gond John Kerryvel” címet adta. Hewitt magas forgalmú központi netnaplójára pár nap alatt több hasonló pártpreferenciájú szimpatizáns linkfelvételi kérelmét regisztrálták. Hewitt előzetes szűrést végzett a kérvényezők között, megnézte, hogy milyen tartalmi egyezés fedezhető fel a jelentkezők és saját blogja között, majd megvizsgálta, hogy azok mennyi ideje működnek. Ennek a két paraméternek az ismeretében Hewitt ki tudta zárni a potenciális „trójai falovak” hálózatba kapcsolását. A HughHewitt.comra egyre több privát blog internetes elérhetősége került fel. Hewitt egy idő után arra lett figyelmes, hogy minél több polibloggal alakít ki kapcsolatot, annál nagyobb ütemben gyarapszik saját netnaplójának látogatottsága. A közönségnövekedés közben a centrális, szervezői, koordinátori szerephez jutott Hewittnek arról számoltak be a csatlakozott polibloggerek, hogy addigi csekély forgalmuk örvendetes módon megsokszorozódott. A HughHewitt.comon végül közel háromezres, dinamikusan emelkedő forgalommal bíró internetes napló

elérhetősége volt megtalálható, a központi blog közönsége pedig meghaladta a napi százezer olvasót.

Hewitt leírja ugyan a történeteket, de az általa bemutatott folyamatokra nem tud tudományos magyarázatot adni. Az okok azonban több viszonylag egyszerű matematikai szabályszerűségből levezethetők; az egyik ilyen *Metcalfe törvényének* nevezik. Bob Metcalfe a telekommunikációs hálózatok elemzésekor megfigyelte, hogy a hálózatokon belüli kommunikációs érték (csomópont és az őket összekötő reciprokális kapcsolatok aránya) a belépő csomópontok számához képest négyzetes ütemben növekszik.

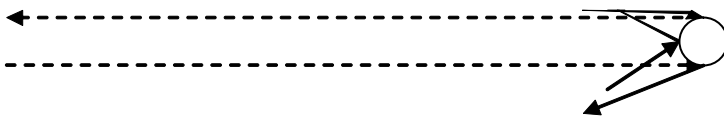
6. ábra. Hálózati érték négyzetes növekedése (Metcalfe törvénye)

Az ábra első példájában két poliblog közötti viszonyrendszert látunk. Ha a két csomópontot két egységértéknek és a rájuk ható kölcsönös kapcsolatokat is egy-egy egységértéknek könyveljük el, a mininetwork hálózati értéke 4 egység lesz. Ennek analógiájára a második, három poliblogos rendszer hálózati értéke 9, a négy csomópontosé pedig 16 egység lesz, azaz *négyzetesen* nő.

Még figyelemreméltóbb a hálózati kommunikációs értéknövekedés, ha olyan politikai blogokat akarunk integrálni egy hálózatba, amelyek már maguk is részét képezik egy létező online választói közösségnek. *David Reed törvénye* alapján a hálózatok közötti összeköttetések értéke a csomópontok számához képest nem négyzetesen, hanem már *hatványozottan* emelkedik. Ez azt jelenti, hogy a fenti ábra első két példájaként hozott két poliblogos és három poliblogos networkök összekapcsolásakor a hálózati érték nem a fent kiszámított értékek összege, $9 + 4$, azaz 13 – ahogy azt várnánk –, hanem 25 egység lesz.⁹

7. ábra. Exponenciális értéknövekedés összekapcsolt hálózatok között (Reed törvénye)

Metcalfe és Reed törvényének, Hewitt gyakorlati megfigyeléseinek igazolása mellett, a politikai kommunikációban számos egyéb hozadéka lehet. A jövőben különösen izgalmas vizsgálati terepét jelentheti a hálózati összefüggéseknek

a fizikai térben létező választói közösségek és az online szavazói közösségek tudatos és tervszerű, gyenge kötésekkel keresztüli rendszerintegrációja. Reed és Metcalfe megfigyelései alapján valószínűsíthető, hogy a „külvilág” és a virtuális hálózatának összehangolása gyarapíthatja a politikai diskurzusban részt vevők számát, ami – az álláspontok multiplikálása által – kedvező hatást gyakorolhat a kialakult vita színvonalára is.

A PEERELV ÉS A POLITIKAI MARKETING

A következő megválaszolásra váró, technikai jellegű kérdés, hogy a blogok sokaságával felduzzasztott kommunikációs network, a véges sáv szélességkapacitások miatt, nem terheli-e le véglegesen az internetalapú hálózatot. Ha egy hubbal, például egy párt hivatalos kampányblogjával, egyszerre poliblogok tömege szeretne kommunikálni, akkor a középpont szervere megbénulhat, ami végső soron kihatással lehet a teljes online kommunikáció hatékonyságára. Ennek a problémának a kiküszöbölését segítheti a blogoszférában könnyen alkalmazható úgynevezett *peer-* vagy *peer to peer* elv. A *peer* fogalma olyan hálózatba kapcsolt csomópontokat jelöl, amelyek az *együttes munkavégzés* során a többi csomóponttal *azonos funkciót* látnak el. Ebből kifolyólag az elnevezés egyben olyan státuszt jelent, ahol az egyes csomópontok teljesen *egyenrangú* félként működnek közre egy közös feladat teljesítésében. Az ilyen, a felek számára egyenlő jogokat és lehetőségeket biztosító szisztémában a csomópontok autonóm kiszolgálóként, erőforrásként vannak jelen.¹⁰

A *peer to peer* elv alkalmazására a blogalapú politikai kommunikáció területén belül is adódik lehetőség. Szükségszerűsége elsősorban egy konkrét, a sáv szélesség korlátozottságából adódó technikai akadály felszámolásában mutatkozik meg. A korábbi példánál maradva, ha egy párt hivatalos központi blogjáról egyszerre többen szeretnének egy kampányfilmet letölteni, a bloghubról induló információcsere lelassulhat, vagy meg is szakadhat. Ha ilyen technikai probléma sorozatosan előfordul, az könnyen elveheti a választók kedvét attól, hogy a blogra látogassanak. Ebben az esetben a középpontot úgy lehet tehermentesíteni, ha a hubhoz kapcsolódó csomópontokat arra ösztönözzük, hogy töltsék le, és saját címük alatt egyúttal tegyék is elérhetővé az általunk kért információkat. Egy ilyen hálózatban a csomópontok az információ terjesztését illető közös munkában egyenrangú felekké, önálló szolgáltatókká lépnek elő.

Politikai kommunikációs szempontból a *peerelvn*ek azonban van egy sokkal elvontabb alkalmazási lehetősége is. Ebben az esetben nem kell mást tenni, mint utánózni egyes intelligens szoftverek viselkedését, olyanokét, mint például a BitTorrent nevű fájlcsere program. Amikor ennek a programnak a segítségével akar valaki letölteni egy fájlt, a szoftver feltérképezi, hogy a hozzá kapcsolódó

felhasználók hálózatán belül megtalálhatók-e valahol a kérdéses adathalmaz egyes részletei. A BitTorrent, ha rátalált az adatok néhány részlemére, az egyes fájlkomponensek előfordulási helye felé irányítja a felhasználót, és egyszerre több lokációról segít letölteni a használni kívánt információt – így összességében az adatletöltés sokkal gyorsabb és hatékonyabb.

Hasonló *ellenőrzött decentralizációra* lenne szükség egy kampány levezénylésekor is. Akármilyen jó szakemberekből álljon is egy központi kampánystáb – kellő helyismeret nélkül – egyedül képtelen az események finomhangolására. Mindenhol megvannak a megfelelő emberek arra, hogy bizonyos speciális és hiperlokális tapasztalatok birtokában optimalizálni tudják a kampány tevékenységet. A BitTorrent mintájára tehát, a jól kiépített és folyamatosan gondozott polibloghálózat segít megkeresni azokat a kulcsszereplőket, akik a peerelv alapján egyenrangú félként közreműködhetnek online és offline kommunikációs és egyéb feladatok elvégzésében. A hálózatba tartozó poliblogok és közönségük segíthetnek a helyi kampányesemények szervezésében, anyagi támogatások gyűjtésében, egyes információk ellenőrzésében, figyelemmel kísérhetik a politikai ellenfél minden lépését, még időben figyelmeztethetik tagjaikat és a központot a hírértékű történésekre, de szerepet vállalhatnak azok több szempontú értelmezésében is. A beavatottság, a megszólíthatóság, a hasznosság érzése óriási motivációs erő, ami garantálja a rendszer homeosztatisz működését. A blognetwork voluntarista módon dolgozó csomópontjai által nyújtott részletes eredmények, részeredmények a peer to peer módszernek köszönhetően összeadódnak, és ezzel új lendületet adhatnak a kampánynak.

A POLIBLOGHÁLÓZAT ÉS A MAINSTREAM MÉDIA

Több olyan megvilágítás is létezik, amelyek alapján úgy tűnhet, a tradicionális médiaplatformok nem tudnak lépést tartani azokkal a gyorsan változó médiafogyasztási elvárásokkal, amelyek napjainkban válnak meghatározókká. Ami a hagyományos médiarendszer számára gyakran új kihívás vagy a túlélés biztosító, az egyes internetkommunikációs műfajok számára a mindennapos működés természetes velejárója. Ezek közül a szempontok közül most annak járunk utána, hogy a poliblogok hálózatba kapcsoltága milyen *argumentációs* és *diskurzív* előnyöket rejt a mainstream média politikai műsorainak közlési gyakorlatával szemben.¹¹

Ellentétben a hagyományos média *lineáris* tartalomsugárzási gyakorlatával, a peerelvnék és a hálózati összeköttetéseknek köszönhetően, a politikai blogoszféra csomópontjai többirányú, *transzverzális* közlési lehetőséggel vértéződhetnek fel. A hagyományos rendszerben működtetett hírműsorok csak költséges „trükkök” (SMS-ek, be- és kiszavazások, e-mailek, olvasói levelek stb.) alkalmazásával kaphatnak visszajelzést fogyasztóiktól, a poliblogok hálózatában az állandó

és átfogó visszacsatolás, a folyamatos interakció azonban rendszerjellemzővé vált. Amíg a hagyományos médiastruktúrában a célcsoportot az abszolút befogadás vagy elutasítás jellemezte passzív *közönség* jelenti, addig a bloghálózat *közösségét* a vitán és a nyitottságon alapuló, aktív, résztvevő csoportok alkotják. A nagymédia tömegközönségét globális műsorreceptekkel próbálja lenyűgözni, a blogok viszont alternatív, hiperlokális narratívákkal lépnek a választók elé. A kereskedelmi média tömegközönségének tagjai nem ismerik egymást, nincsenek összeköttetésben egymással, együttes cselekvéseikből, amit inkább véletlenszerű együttmozgásnak vagy konvergens viselkedésnek nevezhetünk, hiányoznak a tudatos önszerveződésre utaló jegyek.

A poliblogok ezzel szemben nem uniformizált tömegigényeket elégítenek ki, és – mint azt láttuk – nem orozzák el egymás közönségét. A poliblogok körül szerveződő *virtuális közösségeknél* megjelenik az önirányításra, a gondolati autonómia kialakítására való igény (Rheingold, 1993; Levy, 1997) – az ezzel kapcsolatos választói elvárás pedig folyamatosan növekszik. Christopher Lash médiakritikus gondolatát idézve: napjainkban egyre világosabbá kezd válni, hogy az embereknek nem információk tömkelegére, hanem a közügyek nyilvános megvitatásának lehetőségére van szüksége, ez a demokratikus, polgári társadalmak jövőbeni fennmaradásának alapfeltétele.¹²

A poliblogok közéleti diskurzus kiszélesítését és a szembenálló vélemények ütköztetését támogató tulajdonsága, hogy nem csak a hasonló orientációjú vagy azonos érdekcsoportba tartozó társaik elérését közlik, de – a nagymédiával ellentétben – „a másik oldalon álló” vagy ellenérdekelt poliblogok internetcímét is rendszeresen feltüntetik. Egy amerikai tanulmány a 2004-es elnökválasztási kampány vizsgálata során arra lett figyelmes, hogy a liberális és konzervatív beállítottságú blogok körülbelül egy tizede saját politikai közösségén kívül, a politikai ellenfél holdudvarához tartozó internetes naplókra is következetesen hivatkozott (Adamic–Glance, 2005). Ez a kooperációra épülő nexus a hagyományos médiapiacra teljesen elképzelhetetlen. A magyar választó egyszerűen nem hinne a szemének, ha egy jobboldali beállítottságú televízió a választási kampánycsaták forgatagában egy köztudottan baloldali médiumot tekintene releváns hivatkozási alapnak, vagy fordítva: egy baloldali orgánium, érvelésének kiegyensúlyozottságát bizonyítandó, hírműsorainak összeállításakor permanensen idézné a konkurens csatorna álláspontját.

Az interakcionalitás, a kiemelkedő szintű hálózatba ágyazottság, valamint az ellenkező állásponton lévő szereplőkkel szembeni magas tolerancia eredményeként olyan közéleti *telelogus* alakítható ki a blogoszférában, ami a mainstream médiától teljesen idegen (De Moor – Efimova, 2004). A poliblogok tartalomszolgáltatási dinamikáját a vitában résztvevő felek megnyilvánulásainak többszintűsége, multifunkcionalitása garantálja. A poliblogok között vannak *véleményvezérek*, az ő általuk elmondottakra reflektálnak a *reakciókésztők*. Az opponáló álláspontok megerősítése vagy elvetése általában már egy harmadik

fél, a *voksadó* feladata. Végül a vitában elhangzottak összefoglalását, értékelését és a megfelelő konklúziók levonását az *összegzésgyártók* végzik el. Az ekképpen szintetizált politikai vélemények ismételt átdolgozására később újabb reakciókészítők és voksadók vállalkozhatnak, így a kérdés boncolgatása olyan folyamattá alakul át, amelyben az álláspontok állandóan formálódnak, a körforgásszerű véleménycsere pedig újabb és újabb szempontokkal és vitapartnerekkel gazdagítja a politikai diskurzust (uo.).

ZÁRÓ GONDOLATOK

Csizmadia (2003: 254) szerint „a társadalmi cselekvés sikerét a mobilizálható erőforrások mennyisége határozza meg. A pártversenyben ez azt jelenti, hogy a pusztán saját ideológiai szimpatizánsaikra támaszkodó pártok nagy valószínűséggel lemaradnak azok mögött, amelyek sokfajta politikai erőforrást működtetnek az ideológián kívül”.

Ebben a csatározásban a poliblogok hálózata olyan kiegészítő erőforrás, járulékos muníció lehet, ami nemcsak a pártoknak hozhat hasznot, de egyúttal a politikai vita kultiválásához is hozzájárulhat. Az egymásba kapcsolt, függőségi viszonyban lévő netnaplók nemcsak a pártválasztók mennyiségét, de a közéleti vita minőségét is kedvezően befolyásolják. A poliblogok úgy tájékoztatnak a közélet eseményeiről, hogy közben meghívást adnak azok közös értelmezésére és alakítására. Az egymásba fűzött poliblogok olyan folyamatosan bővülő nyilvános teret képeznek, ahol elmosódnak a földrajzi határok és a vitapartnerek közötti státuszbeli különbségek, ezzel együtt pedig részben eltűnnek a társadalmi, gazdasági kérdések racionális megvitatásának korlátai is. A poliblogok, a személyes kifejezés terének megnyitásán keresztül, aktivitásra és együttes munkára sarkallják a választókat. Az internetes naplók fórumot biztosítanak a különböző választói közösségek, csoportok álláspontjainak ütköztetésére vagy összehangolására, így végső soron egy asztalhoz ültethetik a pártok elidegenedése miatt politikai árokásásba feledkező szavazókat. A poliblogokkal olyan stabil, magas hibátűrésű hálózat építhető ki, amely segít a választási üzenetek precíz, jól irányzott disztribúciójában. A poliblogok készítői és olvasói univerzális tartalomszolgáltatás és -fogyasztás helyett specifikált, alternatív, hiperlokális tájékoztatásban érdekeltek. A network diffúz viselkedése folytán még az alacsony hírértékű információk is villámgyorsan, szinte költsék nélkül, járványszerűen terjednek el és jutnak el a szavazókhoz.

JEGYZETEK

- ¹ Lásd például: (Putnam, 2000; Peters, 1995; Barber, 2004).
- ² Ebben a tekintetben kiterjedt szakirodalom áll az érdeklődő olvasó rendelkezésre. Például Dobó (2006a: 13–25) és Dobó (2006b: 25–39).
- ³ A 'poliblog' szó szinte mindenütt jelen van a szakirodalomban, a megnevezést több neves szerző-szakértő is használja művében (pl. Hewitt, 2005), annak eredetére azonban nincsenek konkrét utalások.
- ⁴ A társadalmi összeköttetések vizsgálatának – habár arra a matematika adta a legadekvátabb válaszokat – természetesen társadalomszociológiai és szociálpszichológia irányai is kifejlődtek. Az egyik legismertebb szociológus, aki az úgynevezett „kicsi a világ” vagy „kis világ” hálózati jelenséget kutatta, Stanley Milgram. A Harvard Egyetem tanára az 1960-as években számos kísérlettel bizonyította az emberek hálózati közelségét. Barabási (2003) és Braun (2003) felvetik, hogy Milgram főbb tudományos megállapításai mennyire összecsengenek. Karinthy Frigyes 1929-ben írt *Láncszemek* című művének egyes meglátásaival. A szakirodalom szerint Karinthy elsőként sejtette meg a társadalmi összeköttetések hálózati erejét.
- ⁵ A hubokra nem lehet igazán jó magyar példát hozni. Ennek az oka, hogy még az olyan ismert internetes naplók is, mint amilyen Gyurcsány Ferencé, izoláltan, egyfajta végpontként vannak jelen a magyar bloghálózatban. Azaz, nagyon sok blog van, ami hivatkozik a miniszterelnök blogjára, de a kormányfői blog már nem ad meg további elérési pontokat, blogcímet.
- ⁶ Az ábrán a blogok hálózatának sematikus képe látható, ahol a fekete pontok a központi csomópontokat, a hubokat jelzik. (Minél kiterjedtebb a fekete folt, annál több kapcsolattal rendelkezik a blog, és annál előkelőbb helyet foglal el a hálózati erőterben).
- ⁷ Az átmérő megnevezés első hallásra „riasztó” hálózatelméleti fogalom, azonban nem jelent mást, mint két tetszőleges csomópont közötti átlagos távolságot. Mint azt korábban láttuk: a társadalmi „kis világ” átmérője (két ember közötti távolság) mindössze hat kézfogás. A világháló átmérője (két tetszőleges dokumentum közötti távolság) átlagosan 19 klikkelés.
- ⁸ A hosszú farok, azaz a long tail effektussal először Chris Anderson foglalkozott a Wired magazin hasábjain, mint a kulturális termékek forgalmazásakor megjelenő új üzleti modell alkalmazásának lehetőségével. Anderson az Amazon.com és a Netflix online eladásait vizsgálva megállapította, hogy a speciális olvasói igényeket kiszolgáló rétegkönyvek tömkelege, a hely- és költségkímélő internetes eladási módszernek köszönhetően, hosszú távon több profitot hajt az üzemeltetők számára, mint a szűkszámaú és agyonreklámozott bestsellerek. Bővebben: Anderson, Chris (2006).
- ⁹ Reed és Metcalfe törvényeiről lsd. Rheingold (2002: 56–63)
- ¹⁰ A hálózatelméletben közkedvelt példa a peer-elv érvényesülésére a Napster nevű fájlcsere- és letöltő program működése. A Napster zenekiadók által illegálisnak ítélt tevékenységét korábban azért nem lehetett az egyik napról a másikra (központilag) beszüntetni, mert az önálló szerverként működő peremfelhasználók még a központi hub kiiktatását követően is jó ideig csereberélhették egymás között fájljaikat. A másik sokat említett példa a SETI@home elnevezésű NASA projekt. Ebben a programban a világűrből érkező zajok szűrését végzik a feladatra vállalkozó, hálózatba kötött otthoni PC-k százezrei. A peer elv alapján működő

SETI@home az otthoni számítógépek processzorainak szabad kapacitását használják fel a gigantikus teljesítményt igénylő adathalmaz kiértékelésre.

- ¹¹ Egyéb műfaji, formanyelvi előnyökről, komparatív szempontokról, például a stíluscsábítás, a strukturális megkötések, az interakcionalitás, a költséghatékonyság, és a hitelesség kérdéséről, lásd részletesebben: Kitta (2007: 101–112).
- ¹² Idézi Kilne (2005: 11).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Adamic, Lada – Glance, Natalie (2005): *The Political Blogosphere and the 2004 U. S. Election: Divided They Blog*. URL = <http://www.blogpulse.com/papers/2005/AdamicGlanceBlogWWW.pdf>. 2005. március 4. (Letöltés dátuma: 2007. 05. 10.)
- Adar, Eytan – Adamic A. Lada (é. n.): *Tracking Information Epidemics in Blogspace*. URL = <http://www.hpl.hp.com/research/idl/papers/blogs2/trackingblogepidemics.pdf>. (Letöltés dátuma: 2007. 06.20.)
- Anderson, Chris (2006): *The Long Tail: Why the Future of Business is Selling Less of More*. New York, Hyperion Books.
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert (1988): Válogatása a kapcsolathálózati elemzés irodalmából. In *Szociológiai Figyelő*. 3. szám. 5–14.
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert (2005): Internet és egyenlőtlenség. Egy „digitális Máté-effektus” körvonalai? In *Jel-Kép*. 2. szám.
- Bakardjeva, Maria – Feenberg, Andrew (2002): Community Technology and Democratic Rationalization. In *Information Society*. 18 évf. 3. szám.
- Barabási Albert-László (2006): A hálózatok tudománya: a társadalomtól a webig. In *Magyar Tudomány*. 2006/11. szám.
- Barabási Albert-László (2003): *Behálózva – a hálózatok új tudománya*. Budapest. Magyar Könyvklub.
- Barber, Benjamin (2004): *Strong Democracy: Participatory Politics for the New Age*. Berkeley. University of California Press.
- Blanchard, Anita – Horan, Tom (1998): Social capital and virtual communities. In *Social Science Computer Review*. 16. szám.
- Blood, Rebecca (2002): *The Weblog Handbook: Practical advice on creating and maintaining your blog*. Massachusetts. Perseus Publishing.
- Braun Tibor (2003): Egyetemes lángelme. In *Magyar Tudomány*. 12. szám.
- Buchanan, Mark (2003): *Nexus – Small Worlds and the Groundbreaking Theory of Networks*. New York. W. W. Norton.
- Csizmadia Ervin (2003): *A politika és az értelmiség – Pártok, agytrösztök, hálózatok*. Budapest. Századvég.
- Davis, Richard (1999): *The web of politics: The Internet's impact on the American political system*. New York. Oxford University Press.

- De Moor, Aldo és Efimova, Lilia. (2004): *An Argumentation Analysis of Weblog Conversations*. URL = https://doc.telin.nl/dscgi/ds.py/Get/File-1656/lap2004_demoor_efimova.pdf. (Letöltés dátuma: 2007. 07. 20.)
- Dobó Mátyás (2006a): Mi a blog? In Bógel György (szerk.): *Blog-világ, egy műfaj születése*. Budapest. HVG Kiadó.
- Dobó Mátyás (2006b): Blogtörténelem In Bógel György (szerk.): *Blog-világ, egy műfaj születése*. Budapest. HVG Kiadó.
- Gladwell, Malcom (2000): *The Tipping point: How Little Things Can Make a Big Difference*. Boston. Little Brown.
- Granovetter, Mark (1988): A gyenge kötések ereje. A hálózatelmélet felülvizsgálata. In *Szociológiai Figyelő*. 3. szám 39–60.
- Hewitt, Hugh (2005): *Blog – Understanding the Information Reformation That’s Changing Your World*. Nashville. Nelson Books.
- Homoki Máté (2002): Internethasználat tudáshátrányos társadalmi térben. In *Jel-Kép*. 2002. 2. szám.
- Kiss Balázs – Boda Zsolt (2005): *Politika az interneten*. Budapest. Századvég.
- Kitta Gergely (2007): Az internetes napló szerepe a politikai kommunikációban: a média Dávidja a mainstream Góliátok ellen. In *Kommunikáció, Média, Gazdaság*. V. évf. I. szám. 89–120.
- Kline, David (2005): Toward a More Participatory Democracy. In David Kline – Dan Burstein (szerk.): *blog!* CDS Books. New York.
- Kling, Rob (1996): Hopes and Horrors: Technological Utopianism and Anti-Utopianism in Narratives of Computerization. In Rob Kling (szerk.): *Computerization and Controversy*. Boston. MA: Academic Press.
- Levy, Pierre (1997): *Collective Intelligence: Mankind’s Emerging World in Cyberspace*. Cambridge. Perseus.
- Moore F. James (2003): *The Second Superpower Rears its Beautiful Head*. URL = <http://cyber.law.harvard.edu/people/jmoore/secondsuperpower.html>. (Letöltés dátuma: 2006. május 10.)
- Papacharissi, Zizi. (2002): The Virtual Sphere: The Internet as a Public Sphere. In *New Media & Society* 4. évf. I. szám.
- Peters, John. Durham. (1995): Historical Tensions in the Concept of Public Opinion. In T. L. Glasser (szerk.): *Public Opinion in the Communication of Consent*. New York. Guilford Press.
- Putnam, Robert (2000): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York. Simon&Schuster.
- Rheingold, Howard (2002): *Smart Mobs – The next social revolution*. Cambridge. Basic Books.
- Rheingold, Howard (1993): *The Virtual Community*. Cambridge. Addison-Wesley.
- Schuler, Douglas (1996): *New Community Networks: Wired for Change*. New York. ACM Press.
- Shirky, Clay (2003): *Power Laws, Weblogs, and Inequality*. URL = http://shirky.com/writings/power-law_weblog.html. (Letöltés ideje: 2007. augusztus 11.)
- Wellman, Barry – Guilia, Milena (1999): Net Surfers Don’t Ride Alone: Virtual Communities as Communities. In Barry Wellman (szerk.): *Networks in the Global Village: Life in Contemporary Communities*. Westview.